गोः खरेभो वायसोऽष्टमः। पूर्वादीनान्तु काष्ठानां ध्वजादीनामवस्थितिः इत्युक्तेः ध्वजरूपायस्य पूर्वदिक्स्थस्य कीर्त्तनात्। वस्तुतः ध्वजशब्द आयविशेषार्थे एव परिभाषितो न तु पूर्वदिगष्टके। तत्र गुण्डिकोपकरणे "दशगुणासमं चक्रं दशचक्रसमो ध्वजः" मनुः। "गुणादिशब्दैस्तद्वानुपलक्ष्यते दशगुणावत्सु यावान् दोषस्तावानेकस्मिन् चक्रवति तैत्तिके। यावान् दशसु तैत्तिकेषु दोषः तावानेकध्वजवति गौण्डिके" कुल्लू०। चिह्ने "तं बभ्रे वाहनं विष्णुर्गरुत्वन्तं महाबलम्। ध्वजं चक्रे च भगवानुपरि स्यास्यतीति तम्" भा०आ०३१अ०। "श्येनो वज्रं मृगस्त्यागो नन्द्यावर्त्तो घटोऽपि च। कूर्मो नीलोत्पलं शङ्खःफणी सिंहोऽर्हतां ध्वजाः" हेमच०। "शरेण शक्रस्य महाशनिध्वजम्" रघुः "ब्रह्महा द्वादशसमाः कुटीं कृत्वा वने वसेत्। भैक्षाशात्मविशुद्ध्यर्थं कृत्वा शवशिरो ध्वजम्" मनुः। वृषध्वजः मकरध्वजः धूमध्वज इत्यादि ततो बाह्वा० इञ्। ध्वाजि तत्सम्बन्धिनि त्रि०।

ध्वजगृह पु०ध्वजाययुक्तं गृहं शा०त०। ध्वजरूपाययुक्ते गृहे "ययौ स्वमेव भवनं यत्र ध्वजगृहं महत्" हरिवं०१७१अ०

ध्वजग्रीव पु०ध्वज इव ग्रीवास्य। राक्षसभेदे रामा०सु०१२२स०

ध्वजद्रुम पुः ध्वज इव दीर्घकाण्डो द्रुमः। तालवृक्षे राजनि० ध्वजवृक्षादयोऽप्यत्र।

ध्वजप्रहरण पु० ध्वजं प्रहरति प्र+हृ-ल्यु। वायौ शब्दर०

ध्वजभङ्ग पु० ध्वजस्य मेढ्रस्य भङ्गः। चरकोक्ते क्लीवताप्रयोजके रोगभेदे यथा "अत्यम्ललवणक्षारविरुद्धाशनभोजनात्। तथाम्बुपानाद्विषमात् पिष्टान्नगुरुभोजनात्। दधिक्षीरानूपमांससेवनाद्व्याधिकर्षणात्। कल्याणीगमनाच्चापि वियोनिगमनादपि। दीर्घरोमर्षीं चिरोत्सृष्टां तथैव च परिप्लुताम्। ईदृशीं प्रमदां मोहात् यदि गच्छति मानवः। चतुःपदाभिगमनाच्छेफस्याभिघाततः। अधावनाच्च मेढ्रस्य शस्त्रदन्तनखक्षतात्। कण्टकप्रहारनिष्पेषमृद्गानाच्च निषेवणात्। रेतसश्च प्रतीघातात् ध्वजभङ्गः प्रवर्त्तते। चरकः। तस्य चिह्नं यथा "शुक्रेऽचिरात् प्रसिच्येत शुक्रं शोणितमेव वा। तोदोऽत्यर्थं वृषणयोर्मेढ्रं धूपायतीव च" इति वाभटः।

ध्वजवत् त्रि० ध्वजचिह्नमस्यास्य मतुप् मस्य वः। चिह्नयुक्ते "शिरःकपाली ध्वजवान् भिक्षाशी कर्म वेदयन्" "कृत्वा शवशिरो ध्वजमिति" मनूक्तेः "कृतब्राह्मणकपालरूपचिह्नवान् इत्यर्थः" मिता०। स्त्रियां ङीप्। सा च २रुचिमेधसः कन्यायाम् "अत्र ध्वजवती नाम कुमारी रुचिमेधसः" भा०उ०१०६अ०। ध्वजः गुण्डिकोपकरणभेदः अस्त्यस्य मतुप् मस्य वः। २गौण्डिके "शूनावतां ध्वजवतां वेशेनैव च जीवताम्" मनुः

ध्वजारोपण न० ६त०। ध्वजस्य देवप्रासादादौ आरोपणे तद्विधिः अग्निपु० १०२अ० यथा "चूडके ध्वजदण्डे च ध्वजे देवकुले तथा। प्रतिष्ठा च यथोद्दिष्टा तथा स्कन्द! वदामि ते। तडागार्द्धप्रवेशादा यदा सर्वार्द्धवेशनात्। ऐष्टके दारुजः शूलः शैलजे धात्रि शैलजः। वैष्णवादौ च चक्राढ्यः कुम्भः स्यान्मूर्त्तिमानवः। स च त्रिशूलयुक्तस्तु अग्रचूडाभिधो मतः। द्वियशूलः समाख्यातो मूर्ध्नि त्रिशूलसन्वितः। बीजपूरकयुक्तो वा शिवशास्त्रेषु तद्विधः। चित्रो ध्वजस्य जङ्घातो यथा जङ्घार्द्धतो भवेत्। भवेद्वा दण्डमानस्तु यदि वा तद्यदृच्छया। महाध्वजः समाख्यातो यस्तु पीठस्य वैष्टकः। शक्रे १४र्य हैरसैर्वापि हस्तैर्दण्डस्तु सम्मितः। उत्तमादिक्रमेणैव विज्ञेयः सूरिभिस्ततः। वंशजः शालजादिर्वा स दण्डः सर्वकामदः" इत्युपक्रमे तत्र दर्शितः

ध्वजाहृत पु० ध्वजेन तदुपलक्षितसंग्रामेणाहृतः। दासभेदे "ध्वजाहृतो भक्तदासो गृहजः क्रीतदत्त्रिमौ। पैत्रकोदण्डदासश्च सप्तैते दासयोनयः" मनुः। "ध्वजाहृतः ध्वजे संग्रामे स्वामिसकाशात् जितः" कुल्लू० २अविभाज्यधनभेदे न० "संग्रामादाहृतं यत्तु विजित्य द्विषतां कुलम्। स्वाम्यर्थं जीवितं त्यक्त्वा तद् ध्वजाहृतमुच्यते" दायभा० कात्यायनः। "ध्वजाहृतं भवेद्यत्तु विभाज्यं नैव तद्भवेत्" स्मृतिः।

ध्वजिन् त्रि० ध्वजोऽस्त्यस्य इनि। १ध्वजयुक्ते "सुरापानापनुत्त्यर्थं बालवासा जटी ध्वजी" मनुः "उलूकपक्षिध्वजिभिर्देवतायतनैर्वृतम्" भा०शा० १४१अ० स्त्रियां ङीप् सा च २सेनायाम् अमरः। "सखैः प्रवृद्धध्वजिनी रजांसि" रघुः। ३पर्वते ४रथे ५गर्वे ६अश्वे ७ब्राह्मणे पु० मेदि०। ८मयूरे राजनि०। १०गुण्डिके हेमच०। "प्रतिपक्षे शूनी चक्री ध्वजी वेश्या नराधिपः" मनुः।

ध्वजोत्थान न० इन्द्रध्वजस्य उत्थानम्। १शक्रध्वजोत्थाने तदुपलक्षिते २उत्सवे च त्रिका०। इन्द्रध्वजशब्दे ९४७पृ० दृश्यम्।